

LATVIJAS
CILVĒKTIESĪBU
CENTRS

LATVIAN
CENTRE FOR HUMAN
RIGHTS

SAKI NĒ NAIDA RUNAI

PALĪGMATERIĀLS SKOLOTĀJIEM PAR NEIECIETĪBAS UN NAIDA RUNAS
JAUTĀJUMIEM, RUNĀJOT PAR TIEM AR SKOLĒNIEM.

Šī palīgmateriāla mērķis ir sniegt **pedagogiem ieskatu par to, kas ir neiecietība, naida runa un naida noziegumi. Materiāls skaidro, kā izpaužas neiecietība, naida noziegumi un naida runa, kādu ietekmi un sekas tie atstāj uz indivīdiem un sabiedrību kopumā, kā arī sniedz ieteikumus, kā reaģēt uz šādām izpausmēm. Materiālu var izmantot, gatavojoties sociālo zinību priekšmetu stundām, audzināšanas stundām vai reaģējot uz dažādām situācijām skolā vai ārpus tās.**

Materiāls ir sagatavots Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departamenta Sabiedrības integrācijas programmas ietvaros līdzfinansētā projektā "Saki NĒ naida runai!" Par materiāla saturu atbild Latvijas Cilvēktiesību centrs.

© Latvijas Cilvēktiesību centrs, 2017

Skolas iela 21, Rīga, LV-1010, Latvija

Tālrunis (+371) 67039290

www.cilvektiesibas.org.lv

Saturs

Kas ir neiecietība, un kā tā izpaužas?	3
Kas ir naida noziegums?	7
Kādas ir naida noziegumu sekas?	8
Kāda ir kriminālā atbildība par naida noziegumiem Latvijā?	10
Kas ir vārda brīvība?	12
Kas ir naida runa?	13
Kādas ir naida runas izpausmes formas?	14
Kā var reaģēt uz naida runu?	17
Noderīgi resursi	19

Kas ir neiecietība, un kā tā izpaužas?

Neiecietība ir domāšana, uzvedība, individuāla vai kolektīva attieksme, kas paūz aizspriedumus, nepamatoti negatīvu vai agresīvu attieksmi pret cilvēkiem, kuri neiekļaujas vispārpieņemtajās normās.

No vienas puses, neiecietība balstās uz aizspriedumiem pret dažādām sociālām un etniskām grupām un šo grupu atsevišķiem pārstāvjiem, no otras puses, vairo šos negatīvos priekšstatus sabiedrībā un rada tiem labvēlīgu augsni.¹

Neiecietība var izpausties gan dažādās formās, gan skart dažādas sabiedrības grupas. Šajā materiālā ir aplūkoti neiecietības veidi, kas aizskar cilvēkus atkarībā no viņu etniskās, nacionālās piederības, ādas krāsas, reliģiskās pārliecības, dzimuma, vecuma un seksuālās orientācijas.

Neiecietības saknes balstās stereotipos un aizspriedumos, veidojot noturīgus negatīvus priekšstatus un attieksmi pret kādu sabiedrības grupu. Šādi priekšstati mēdz pāraugt plašākā rasistiskā attieksmē, vērtējot kādu grupu kā zemāku vai mazāk vērtīgu un pilntiesīgu. Šāda attieksme var izpausties kā naida runa vai aizskarošas piezīmes, draudu izteikšana, aicinājumi uz grupas izslēgšanu, diskrimināciju vai pat vardarbību. Naida noziegumi un diskriminācija ir neiecietības galējās izpausmes.

¹ Tolerances trenāžieris jeb ārvalstu jauniešus starp mums. Rokasgrāmata skolu pašpārvaldēm, Rīga, 2012., pieejams: http://www.jaunatneslietas.lv/images/40746_IJM_rokasgramata.pdf

Ar neiecietību saistīti termini

▪ **Stereotipi**

ir vispārēji, vienkāršoti, noturīgi priekšstati par dažādām sociālām, tai skaitā arī etniskām grupām un to raksturīgām īpašībām - fiziskām īpatnībām, uzskatiem, sociālām lomām.

Stereotipi bieži vien balstās uz subjektīviem un nepārbaudāmiem apgalvojumiem un pieņēmumiem. Stereotipi cilvēkā veidojas un nostiprinās tajos gadījumos, kad trūkst informācijas, un tiek atmesti, kad realitāte izrādās citāda.

▪ **Aizspriedumi**

ir kādas sociālās grupas vai tās pārstāvju pārsvarā negatīvs vērtējums. Šie viedokļi vai uzskati tiek noformulēti vēl pirms iepazīšanās ar attiecīgo jautājumu, cilvēku vai grupu.

Tie ir pieņēmumi par kādas grupas raksturīgām iezīmēm, un tie nosaka to, cik tā šķiet simpātiska, tādējādi veicinot labvēlīgu vai nelabvēlīgu attieksmi pret šo grupu. Aizspriedumu rašanos veicina sociālā distance - grupu, kas atšķiras pēc sociālā stāvokļa, tautības, reliģijas utt., dzīves nošķirtība. Ļoti bieži aizspriedumu pamatā ir apdraudējuma sajūta, ko var radīt gan reāli, gan simboliski draudi, tāpēc tie bieži vien ir iemesls konfliktiem un uzbrukumiem citiem cilvēkiem.

▪ **Rasisms**

ir pārliecība, ka tādi faktori kā rase, ādas krāsa, valoda, reliģija vai etniskā piederība var būt par pamatu indivīda vai indivīdu grupas izslēgšanai vai vērtības mazināšanai.²

Tas ir uzskats, ka kāda cilvēku grupa, kura ir identificējama pēc ārējā izskata vai kultūras pazīmēm, ir pārāka par citām, ka šīs grupas cilvēkiem ir ļauts ierobežot citu cilvēku tiesības un iespējas: apspiest, diskriminēt, izslēgt no sabiedrības, noteikt ietekmi uz sabiedrībai svarīgu lēmumu pieņemšanu un īstenošanu, norādīt, kā realizēt savas intereses un attīstīties - individuāli vai kopīgi - dažādās dzīves jomās (kultūrā, politikā, ekonomikā, sociālajā sfērā).³

▪ **Ksenofobija**

ir pārspīlētas bailes vai stipra nepatika pret svešiniekiem, viņu kultūru vai jebko svešu, atšķirīgu vai nepazīstamu. Vārds radies no diviem sengrieķu izcelsmes vārdiem: *xenos* - svešs un *phobos* - bailes.⁴

2 Tolerances trenāžieris jeb ārvalstu jauniešu starp mums. Rokasgrāmata skolu pašpārvaldēm, Rīga, 2012., pieejams: http://www.jaunatneslietas.lv/images/40746_IZM_rokasgramata.pdf

3 Eiropas Drošības un sadarbības organizācija, <http://hatecrime.osce.org/what-hate-crime/racism-and-xenophobia>

4 Tolerances trenāžieris jeb ārvalstu jauniešu starp mums. Rokasgrāmata skolu pašpārvaldēm, Rīga, 2012., pieejams: http://www.jaunatneslietas.lv/images/40746_IZM_rokasgramata.pdf

Negatīvā reakcija var būt gan individuāla, gan kolektīva. Tādējādi "citādais" kļūst par svešo, nepieņemamo un var tikt nepamatoti apveltīts ar dažādām negatīvām īpašībām. Ksenofobijas formu ir daudz, un tā ir arī konstatējama radikālo kustību ideoloģijās un praksēs neatkarīgi no politiskās pārlicības. Ksenofobija var kļūt par pamatu diskriminējošai rīcībai un neiecietībai pret imigrantiem, viesstrādniekiem un citām grupām, kas atšķiras no sabiedrības vairākuma ar savu kultūru, reliģisko pārlicību vai citām īpašībām.

- ***Antisemitisms***

ir nacionāls vai reliģisks naidis, ikviena mērena vai vardarbīga naidīguma izpausme runā vai rīcībā, kas vērsta pret ebrejiem kā grupu vai konkrētiem šai grupai piederīgiem indivīdiem.

Jēdziens sastāv no divām daļām – "anti" jeb "pret" un "semītisms", ar ko tiek apzīmētas Tuvo Austrumu senās tautas. Lai gan vēsturiski pie semītiem pieder ne tikai ebreji, bet arī arābi, asīrieši un feniķieši, mūsdienās ar antisemitisma jēdzienu pamatā tiek apzīmēta naidīga attieksme pret ebrejiem.⁵

- ***Islamafobija***

ir aizspriedumi, bailes un neiecietība pret musulmaņiem vai etniskajām grupām, kas tiek uztvertas kā musulmaņi.

- ***Homofobija***

ir uz aizspriedumiem balstītas iracionālas bailes no homoseksualitātes un lesbietēm, gejiem, biseksuāļiem un transpersonām.

Tā var izpausties gan kā nepatika, gan kā atklāta agresivitātes demonstrēšana, gan kā dažāda veida aizspriedumi. Homofobija līdzinās rasismam, ksenofobijai, antisemitismam un dzimumdiskriminācijai.⁶

- ***Seksisms***

ir aizspriedumi un diskriminācija pret kādu personu tās dzimuma dēļ.

Tā ir rīcība un attieksme, kas veicina stereotipus par dzimuma sociālajām lomām. Līdz ar to seksisms var rasties gan no tradicionālajiem dzimumu lomu stereotipiem, gan var ietvert pieņēmumu, ka viena dzimuma personas ir pārākas par otra dzimuma personām. Par seksismu mēdz saukt arī nicīgu attieksmi pret konkrētu dzimumu vai stereotipu veidošanu par vīriešu vīrišķīgumu vai sievietes sievišķīgumu.

5 Latvijas Cilvēktiesību centrs, Ilja Ļenskis, Didzis Bērziņš (2015), Antisemitisma izpausmes: vēsture un mūsdienas, pieejams: http://cilvektiesibas.org.lv/media/attachments/21/01/2016/antisemitisma_brosura.pdf

6 Eiropas Parlamenta rezolūcija par homofobijas apkarošanu Eiropā (2012/2657 (RSP)), pieejams: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+B7-2012-0242+0+DOC+XML+V0//LV>

▪ **Diskriminācija**

ir nepamatota atšķirīga attieksme kāda aizliegta pamata dēļ, piemēram, etniskās piederības vai seksuālās orientācijas dēļ.

Diskriminācijas pieļaušana rada negatīvas sekas gan personai, pret kuru ir vērsta nelabvēlīgā attieksme, gan sabiedrībai kopumā. Diskriminācijai piemīt divkārs negatīvs efekts. Pirmkārt, cilvēkam tiek liegtas viņam pienākošās tiesības, pakalpojumi vai preces. Otrkārt, tiek noliegta pašas personas pilna un vienlīdzīga vērtība. Tas ir pārkāpums pret cilvēka identitāti, ko vēl smagāku padara fakts, ka diskriminācija bieži vien notiek, balstoties uz lietām, kuras nevar mainīt vai izvēlēties.⁷

▪ **Segregācija**

ir dažādu grupu fiziska nošķiršana to ikdienas dzīvē (skolās, mikrorajonos, darba vidē, publiskās vietās).

Būtisks faktors – grupu segregācija tiek aizsargāta ar likumu vai sociālo normu palīdzību, personām nav iespēju no tās izvairīties, bet pārkāpumu gadījumā tās tiek sodītas. Ja šādas piespiešanas nav, cilvēku brīvprātīga izvēle kontaktēties pārsvarā ar savas grupas pārstāvjiem tiek uzskatīta par nošķirtību, nevis segregāciju.

▪ **Genocīds**

ir galēja rasisma izpausmes forma. Tā ir darbība, kuras nolūks ir pilnīgi vai daļēji iznīcināt kādu nacionālu, etnisku, rasu vai reliģisku grupu.

Jautājumi diskusijai, lai palīdzētu izprast neiecietības izpausmes veidus:

Ko nozīmē vārds “neiecietība”?

Kādas var būt neiecietības formas?

Kā dažādas neiecietības formas izpaužas mūsdienās vai izpaudās pagātnē?

Kuras no tām ir vērojamas Latvijā un citās valstīs (piemēri)?

⁷ Timo Makonens [Timo Makkonen], Vai multikulturālisms ir kaitīgs cīņai pret diskrimināciju?, pieejams: <http://archive.is/zyfFE>

Kas ir naida noziegums?

Naida noziegums ir noziegums pret personu vai īpašumu, kad cietušais vai vieta (piemēram, reliģiska celtnes, kapi, skola u. c.), vai cits nozieguma mērķis ir izvēlēts pēc faktiskās vai šķietamās saiknes/atbalsta/piederības kādai grupai. Grupa var balstīties uz tās locekļu reālu vai šķietamu rasi, nacionālo vai etnisko izcelsmi, valodu, ādas krāsu, reliģiju, dzimumu, vecumu, fizisko vai garīgo invaliditāti, seksuālo orientāciju vai citu līdzīgu pazīmi.⁸

Naida noziegumiem var būt dažādas izpausmes formas:

- izteikumi (piemēram, draudi vai aizskārumi) – gan mutiski, gan rakstiski,
- rasistiska vai cita naidīga saturs materiālu izplatīšana (skrejlapas, grāmatas u. c.),
- aizvainojoši grafiti,
- īpašuma bojāšana (izsisti logi, pārdurtas automašīnu riepas u. c.),
- kapu apgānīšana,
- fizisks uzbrukums.

Kas atšķir naida noziegumus no citiem noziegumiem?

Naida noziegumi atšķiras no citiem noziegumiem, jo **to motīvs ir naidis vai aizspriedumi** pret cietušo, ne tikai vienkārši uzbrucēja nodoms izdarīt noziegumu. Naidis ir vērstas pret personu vai personu grupu pazīmju dēļ, kas veido katra **cilvēka identitātes neatņemamas sastāvdaļas**.

Šis pazīmes ir iekļautas gan starptautiskos, gan Latvijas tiesību aktos. Galvenokārt tās ir:

rase vai ādas krāsa, etniskā un nacionālā piederība, reliģiskā pārliecība, vecums, dzimums, fiziskās un garīgās spējas, seksuālā orientācija. Šo pazīmju loks var būt arī plašāks, piemēram, piederība kādai sociālajai grupai.

Tieši šīs pazīmes ir īpaši aizsargātas, jo tās veido cilvēka pamata identitāti un tās vai nu nav iespējams mainīt, jo cilvēks ar tām piedzimst, vai nu tās ir ļoti grūti mainīt. Piemēram, cilvēks nevar mainīt savu vecumu, etnisko izcelsmi, ādas krāsu. Cilvēkam ir neiespējami vai ļoti grūti mainīt savu dzimumu, seksuālo orientāciju, arī veselības stāvokli, piemēram, ja tas ir saistīts ar invaliditāti. Dažās valstīs cilvēkiem ir aizliegts pievērsties citai reliģiskai pārliecībai.

⁸ Hate Crimes in the OSCE Region – Incidents and Responses. Annual Report for 2006. Warsaw: Organisation on Security and Cooperation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2007, p. 9., pieejams: <http://www.osce.org/odihr/26759>

Naida noziegumi atšķiras no citiem noziegumiem **ar** īpašu **vēstījumu**. Tādā veidā uzbrucējs nodod skaidru vēstījumu upurim, kā arī visai grupai vai kopienai, kurai upuris pieder, ka:

- tam neklājas dzīvot šajā sabiedrībā;
- tam nav tādas pašas tiesības kā citiem sabiedrības locekļiem;
- šī persona ir mazāk vērtīga nekā pārējie sabiedrības locekļi;
- uzbrucējs ir pārāks par upuri.⁹

Jautājumi naida noziegumu būtības izpratnei:

Kādas ir katra cilvēka galvenās identitātes sastāvdaļas, kuras dzīves laikā ir nemainīgas vai grūti maināmas?

Kas ir noziegums?

Kurā brīdī noziegums ietekmē ne tikai pašu nozieguma upuri, bet arī tā ģimeni, tuviniekus, radus, draugus, kā arī plašāku sabiedrību?

Kas atšķir naida noziegumus no citiem noziegumiem?

Kāds vēstījums tiek pausts, uzbrūkot cilvēkam tikai tāpēc, ka viņš pieder kādai grupai vai atšķiras no sabiedrības vairākuma kādu pazīmju dēļ?

Kādas ir naida noziegumu sekas?

Naida noziegumu sekas ir īpašas, un tās arī atšķir tos no citiem noziegumiem. Tas nav tikai fizisks nodarījums vai finansiāls zaudējums. Tas ir uzbrukums cilvēka identitātei, kas ietekmē arī sabiedrību, izraisot bailes un naidu.

Šādi noziegumi cietušajiem izraisa dziļas un ilgstošas psihoemocionālas sekas. Tās var izpausties kā:

- intensīva **baiļu sajūta** (ne tikai par sevi, bet arī par saviem tuviniekiem, grupas locekļiem),
- ievainojamības sajūta – **cilvēks jutās neaizsargāts**,
- **dusmas** un **depresija**.

Savukārt šīs sajūtas atstāj iespaidu uz indivīda ikdienas dzīvi, piemēram, parādās **mācīšanās un darba spēju traucējumi, sarežģītas personiskās attiecības** un parādās **izmaiņas dzīvesveidā**, kas iespaido, piemēram, apmeklēto vietu izvēli, reakciju uz svešiniekiem, aizdomīgumu pret

⁹ Inta Dzelme, Latvijas Cilvēktiesību centrs (2008), Naida noziegumu psiholoģiskās sekas – cietušā pieredze un ietekme uz plašāku sabiedrību, pieejams: <http://cilvektiesibas.org.lv/lv/publications/naida-noziegumu-psihologiskas-sekas-cietusa-piered/>.

apkārtējiem, un tamlīdzīgas izmaiņas.¹⁰

Naida noziegumu sekām ir ilgstošāka ietekme nekā citiem noziegumiem. Ja "parasto" noziegumu psiholoģiskajām sekām ir tendence mazināties apmēram pēc diviem gadiem, tad naida noziegumu upuri tās izjūt pat piecus gadus pēc nozieguma.¹¹

Šie noziegumi ietekmē ne tikai pašu indivīdu, bet atstāj iespaidu arī uz indivīda ģimeni, draugu loku un paziņām, īpaši, ja viņi arī pieder tai pašai grupai, pret kuras pārstāvi notika uzbrukums. Tas var ietekmēt arī citas mazākumgrupas, jo uzbrukums vienai mazaizsargātai grupai, īpaši, ja tas paliek nesodīts, rada apdraudētības sajūtu arī citām.

Naida noziegumiem ir tendence izvērsties. Sākotnēji verbāli aizskārumi vai aicinājumi uz vardarbību var pārāugt fiziskos uzbrukumos, ļaunprātīgā īpašuma bojāšanā, cilvēku diskriminācijā vai līdzīgās darbībās. Līdz ar to ir ļoti svarīgi savlaicīgi reaģēt uz šādiem noziegumiem, lai novērstu to eskalāciju un apdraudējumu plašākas sabiedrības drošībai.

Jautājumi diskusijai, kas var palīdzēt skolēniem izprast, kā naida noziegumi var ietekmēt gan indivīdus, gan sabiedrību kopumā:

Kā uzbrukums cilvēkam, kas pieder kādai grupai, kuru vieno kopīgas pazīmes (piemēram, tautība, reliģiskā piederība u. c.), ietekmē pašu cilvēku?

Kā tas var ietekmēt citus šai grupai piederīgos?

Kā tas var ietekmēt citas sabiedrības grupas, īpaši pie mazākumgrupām piederīgos?

Kādas sekas var būt, ja apkārtējie cilvēki, valsts vai tiesībsargājošās iestādes atbilstošā veidā nereaģē uz naida noziegumiem?

10 Inta Dzelme, Latvijas Cilvēktiesību centrs (2008), Naida noziegumu psiholoģiskās sekas - cietušā pieredze un ietekme uz plašāku sabiedrību, pieejams: <http://cilvektiesibas.org.lv/lv/publications/naida-noziegumu-psihologiskas-sekas-cietusa-piered/>.

11 Herek, G. M. (2008). Stop hate crimes, pieejams: http://psychology.ucdavis.edu/rainbow/html/hate_crimes.html<http://psychology>

Kāda ir kriminālā atbildība par naida noziegumiem Latvijā?

Saskaņā ar Krimināllikuma 78. un 150. pantu jebkuras darbības, kas ir vērstas uz naida vai nesaticības izraisīšanu, ir sodāmas. Līdz ar to tie nav tikai fiziski uzbrukumi, bet var būt arī naida runa.

Krimināllikuma 78. pants aizliedz nacionālā, etniskā, rasu un reliģiskā naida izraisīšanu. Turklāt šis pants paredz smagāku atbildību, ja darbību ir veikusi personu grupa vai amatpersona vai ja tā ir izdarīta, izmantojot internetu. Vissmagākā ir atbildība par fizisku uzbrukumu vai draudiem. Šis pants atrodas Krimināllikuma sevišķā nodaļā "Noziegumi pret cilvēci, mieru, kara noziegumi, genocīds", un šādus noziegumus izmeklē Drošības policija.

Krimināllikuma 150. pants aizliedz sociālā naida un nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes un jebkurām citām pazīmēm, piemēram, seksuālās orientācijas. Arī šis pants paredz bargāku sodu, ja darbības ir veikusi personu grupa, amatpersonas vai ja tas ir izdarīts internetā. Šos noziegumus izmeklē Valsts policija.

Līdz šim Latvijas tiesu praksē visvairāk lietas izskatītas pēc Krimināllikuma 78. panta par naida runu internetā.

Krimināllikuma 78. pants. Nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana

(1) Par **darbību**, kas vērsta uz **nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida** vai nesaticības izraisīšanu, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.

(2) Par tādu pašu darbību, ja to **izdarījusi personu grupa** vai **valsts amatpersona**, vai **uzņēmuma (uzņēmējsabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks** vai ja tā izdarīta, **izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu**, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz pieciem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.

(3) Par šā panta pirmajā daļā paredzēto darbību, ja tā saistīta **ar vardarbību vai draudiem** vai **ja to izdarījusi organizēta grupa**, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz desmit gadiem un ar probācijas uzraudzību uz laiku līdz trim gadiem vai bez tās.

Krimināllikuma 150. pants. Sociālā naida un nesaticības izraisīšana

(1) Par darbību, kas vērsta **uz naida vai nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ**, ja ar to radīts būtisks kaitējums, soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.

(2) Par šā panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ja to izdarījusi **valsts amatpersona vai uzņēmuma (uzņēmējsabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks**, vai **personu grupa** vai ja tas izdarīts, izmantojot **automatizētu datu apstrādes sistēmu**, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.

(3) Par šā panta pirmajā daļā paredzēto darbību, ja tā saistīta ar **vardarbību vai draudiem** vai ja to izdarījusi **organizēta grupa**, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz četriem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.

Kas ir vārda brīvība?

Vārda brīvība ir viena no cilvēka pamattiesībām, un tā ir aizsargāta ar likumu. Vārda brīvība ir svarīga gan indivīdiem, gan sabiedrībai kopumā, jo tā ir viens no demokrātijas stūrakmeņiem. Vārda brīvības ierobežošana samazina cilvēku līdzdalību sabiedrības un valsts dzīvē. Bez vārda brīvības demokrātija nevar funkcionēt un cilvēktiesības ir neaizsargātas.

LR Satversmes 100. pants.

Ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. Cenzūra ir aizliegta.

Vārda brīvība attiecas uz tiesībām brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju. Tās ir tiesības brīvi paust savus uzskatus vai viedokli un pieturēties pie tā. Turklāt tas attiecas arī uz tādiem viedokļiem, kas nav pieņemami vai ir šokējoši sabiedrības vairākumam vai tās daļai. Šīs tiesības vienlīdz attiecas uz jebkādiem izteiksmes līdzekļiem – mutvārdu runu, rakstītu runu, attēliem, video un filmām, mūziku utt. Vārda brīvība attiecas arī uz plašsaziņas līdzekļiem, kuriem ir īpaša loma demokrātiskā sabiedrībā, nodrošinot to ar informāciju par svarīgiem jautājumiem.

Taču vārda brīvība nenozīmē visatļautību, jo šo tiesību īstenošana ir saistīta ar pienākumiem un atbildību. Līdz ar to noteiktos gadījumos vārda brīvību var ierobežot, bet šādiem **ierobežojumiem ir jābūt spēcīgi jeb lēģitīmi pamatotiem.**

Vārda brīvību var ierobežot, aizsargājot citu cilvēku reputāciju un tiesības, valsts drošību un sabiedrisko kārtību, sabiedrības labklājību, veselību un morāli, kā arī lai nepieļautu nekārtības un noziegumus. Bet katrā konkrētā gadījumā ir rūpīgi jāizvērtē argumenti vārda brīvības ierobežošanai, pamatojot, kāpēc tā ir svarīgāka par tiesībām uz vārda brīvību.

Jautājumi vārda brīvības izpratnei:

Kā izpaužas vārda brīvība? Vai varat minēt kādus piemērus? Uz kādiem izteiksmes līdzekļiem attiecas vārda brīvība?

Vai vārda brīvībai ir robežas?

Kādos gadījumos ir pieļaujama vārda brīvības ierobežošana?

Kas ir naida runa?

Naida runa ir izteikumi vai izteiksmes veidi, kas ir vērsti nevis pret kādu ideju vai viedokli, bet pret kādu no vairākuma atšķirīgu un mazāk aizsargātu sabiedrības grupu vai tās locekli tikai tādēļ, ka tam ir atšķirīga ādas krāsa, valoda, etniskā vai nacionālā izcelsme, reliģiskā pārliecība, seksuālā orientācija vai kāda cita pazīme.

Eiropas Padomes definīcija:

“Naida runa pārklāj visas izteiksmes formas, kas izplata, mudina, veicina vai attaisno rasistisku naidu, ksenofobiju, antisemitismu vai citas naida formas, kas balstītas uz neiecietību, iekļaujot neiecietību, kas nāk no agresīva nacionālisma, etnocentrisma, diskriminācijas un naida pret minoritātēm, migrantiem un ārvalstu izcelsmes cilvēkiem.”

Būtisks faktors, kas atšķir naida runu no citiem verbāliem aizskāruma veidiem, piemēram, no neslavas celšanas personai, ir fakts, ka aizskāruma cēlonis ir nevis personas rīcība vai uzskati, bet tā pamatā visbiežāk ir personas piederība kādai grupai vai no dzimšanas piemērošanas īpašības, piemēram, no sabiedrības vairākuma atšķirīga ādas krāsa.

Naida runa visbiežāk izpaužas kā:

- publiski aicinājumi uz vardarbību, naidu, diskrimināciju,
- publiska goda aizskaršana un neslavas celšana,
- draudu izteikšana pret personu vai personu grupu,
- rasistisku nolūku un publiska tādas ideoloģijas paušana, kas sludina pārkumu vai noniecina vai nomelno kādu personu grupu sakarā ar tās rasi, ādas krāsu, valodu, reliģiju, pilsonību, nacionālo vai etnisko izcelsmi, seksuālo orientāciju vai citu pazīmju dēļ.

Runa pati par sevi nav noziegums, par tādu tā kļūst, ja ir naida motīvs.

Jautājumi par naida runas izpratni:

Kāda ir atšķirība starp naida runu un vārda brīvību? Kas var būt naida runas mērķis?

Kā naida runa var izpausties?

Kādas ir naida runas izpausmes formas?

Ikdienā naida runa var izpausties dažādās publiskās vietās: uz ielas, transportā, veikalos, kafējnīcās, arī skolās vai sabiedriskās iestādēs, sākot ar aizvainojošām piezīmēm, apsaukšanos, aizskarošu žestu rādīšanu, draudu izteikšanu un līdz pat klajiem aicinājumiem uz vardarbību.

Mūsdienās naida runa ir īpaši izplatīta internetā, kas arī tiek izmantots naidīga satura un ideoloģiju popularizēšanai un izplatīšanai. Naidu kurinošo grupu pārstāvji bija vieni no pirmajiem interneta lietotājiem, kas lielos apmēros pārvietoja savus jau esošos materiālus sākumā uz diskusiju grupām, bet vēlāk izveidoja atsevišķas interneta lapas.¹² Galvenā interneta priekšrocība ir tā, ka, salīdzinot ar drukāto materiālu iespiešanu un izplatīšanu, interneta publikācijas ir lētākas, tās var ātri izplatīt, līdz ar to pieejamas ļoti plašam cilvēku lokam.

Komentāri

Visbiežāk naida runa komentāros izpaužas kā rasistiski, diskriminējoši, uz vardarbību pret konkrētām grupām vērsti izteicieni. Saskaņā ar Drošības policijas novērojumiem pastāv sakarība starp ziņu atspoguļojuma kvalitāti un izraisītās reakcijas asumu. Lielākā agresija novērota pēc sensacionālām un uz rezonansi vērstām, vienpusēji pasniegtām ziņām par sabiedrībā jutīgām sociālpolitiskām tēmām, piemēram, pilsonības, naturalizācijas un valodas jautājumiem, Otrā pasaules kara vēsturi, minoritāšu tiesībām.

Interneta lapas, forumi, blogi

Internetā pastāv gan globālās, gan nacionālās lapas, forumi un blogi, ko rada tostarp dažādu ekstrēmo un rasistisko ideoloģiju vai kustību pārstāvji. Šādas lapas var gan atklāti sludināt savas idejas, piemēram, rasismu, homofobiju, antisemitismu u. c, gan darīt to aizklāti, mēģinot izskatīties kā neitrālas un izglītojošas interneta lapas, vienlaikus neuzkrītoši un pārdomāti komunicējot naidīgus vēstījumus, tāpēc to īstais mērķis kļūst pamanāms tikai pakāpeniski.

Sociālo tīklu saturs

Sociālie tīkli dod iespēju dalīties ar dažāda veida informāciju, atklāti paust savus uzskatus, kā arī atrast cilvēkus ar līdzīgiem uzskatiem un apvienoties ar domubiedriem grupās. Līdz ar to sociālos tīklus izmanto arī dažādas naidīgas grupas. Tās palīdz izplatīt noteiktus vēstījumus un materiālus,

¹² Media Awareness Network (MNet) (Canada), Facing Online Hate – Tutorial, <http://mediasmarts.ca/tutorial/facing-online-hate-tutorial>

kā arī sasniegt plašāku auditoriju, īpaši jauniešus. Piemēram, grupas, kas apvieno nacistiskas, rasistiskas ideoloģijas piekritējus, grupas, kas veicina un attaisno vardarbību pret sievietēm utt. Šādas grupas bieži vien rada iespaidu, ka tās piedāvā pamatotu informāciju un diskusijas, bet ievietotā informācija parasti nāk no apšaubāmiem avotiem. Šādās grupās var izplatīt dažādus saukļus, saites, video, mūziku, simbolus utt.

Attēli

Attēls ir spēcīgs komunikācijas veids, jo tas tiek uztverts daudz ātrāk un uzskatāmāk nekā teksts. Ja attēls pats par sevi var tikt izprasts dažādi, tad, apvienojot attēlu ar tekstu, tiek panākta vajadzīgā attēla nozīmes interpretācija. Attēli internetā – fotogrāfijas, bildes, karikatūras u. c. – tiek plaši izmantoti un izplatīti caur dažādiem kanāliem, tai skaitā rasistiska un naidīga satura popularizēšanai.

Mūzika

Mūzika ir viens no galvenajiem līdzekļiem, ko radikālo ideoloģiju kustību piekritēji izmanto, lai izplatītu naida runu. Mūzika palīdz piesaistīt jauniešus, tā ir viens no ienesīgākajiem ienākuma avotiem, un, pats galvenais, tā palīdz izplatīt noteiktas ideoloģijas vēstījumus. Naida mūzika apvieno cilvēkus vienotā kopienā. Īpaša uzmanība ir pievēršama tādai mūzikai (dziesmām) vai video, kas sludina naidīgas ideoloģijas idejas, aicina uz vardarbību vai naidu un diskrimināciju.

Humors

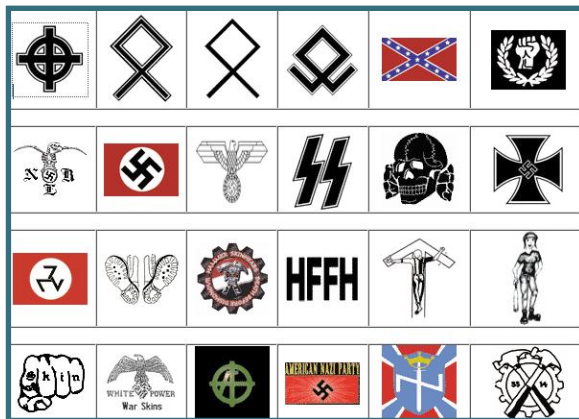
Humors ne vienmēr ir viennozīmīgs un neitrāls. Joks var būt smieklīgs vai nē, bet tas var būt arī rasistisks vai nē, atkarībā no tā, kas un kam to stāsta. Humors ne vienmēr ir pozitīva parādība, un tas var radīt arī negatīvu vai kaitīgu efektu, ja tas aizskar, izsmej kādu grupu vai tās īpašības, kā arī veicina diskriminējošu attieksmi. Vērtējot joku, jāapsver, vai tas ir aizvainojošs? Vai tas aizskar kādas noteiktas grupas pārstāvjus? Vai tas var mainīt citu cilvēku viedokli par kādas grupas pārstāvjiem?

Spēles un spēlētāju kopienas

Interneta spēles vairs nav tikai spēlēšana, tās ir miljoniem spēlētāju no visas pasaules mijiedarbība citam ar citu. Spēlēs un spēlētāju kopienās (forumos) naidīgs saturs var parādīties gan diskusijās starp spēlētājiem, aizskarot kādas grupas pārstāvjus, piemēram, sievietes spēlētājas, gan spēlētāju lietotajos attēlos (avatoros), piemēram, kāškrustu un citu naidīgu ideoloģiju simbolu lietošanā, gan vardarbības imitācijās pret noteiktām grupām, piemēram, pret sievietēm vai kādas tautības pārstāvjiem un citos elementos.

Grafiskie simboli

Simboli ir ļoti spēcīgs komunikācijas veids. Tos izmanto radikālu un ekstrēmistisku ideoloģiju pārstāvji visā pasaulē. Ņemot vērā, ka radikāļi ir pārņēmuši vairākus plaši pazīstamus mitoloģijas simbolus, jāvērtē gan konteksts, kādā tie ir lietoti, gan arī izmantotās krāsas.¹³

Jautājumi par naida runas izpausmes formām:

Kādas ir naida runas formas?

Kur visbiežāk naida runa izpaužas?

¹³ Plašāk par dažādiem simboliem: http://archive.adl.org/hate_symbols/default_graphics.html#.Uyrl-s6oQmQ

Kā var reaģēt uz naida runu?

Par naida noziegumu, tajā skaitā naida runu, var informēt tiesībsargājošās iestādes – Drošības policiju, ja tā ir etniskā, nacionālā, rasu vai reliģiskā naida kurināšana, un Valsts policiju, ja tā ir sociālā naida kurināšana.

Papildus ir vairākas iespējas, kā citādi var reaģēt uz naida runas izpausmēm, ne tikai ziņojot, bet arī veicot preventīvas darbības vai aktivitātes, kas vērstas uz plašāku izpratnes veidošanu par šiem jautājumiem. Piemēram, izglītojoši pasākumi, apmācības un semināri, kā arī plašāka mēroga informatīvās kampaņas.

Ir svarīgi iedrošināt skolēnus stāstīt par gadījumiem, kad viņi ir saskārušies ar naida runu vai neiecietību skolā vai kādā citā vietā, gan saviem vecākiem, gan skolotājiem, lai varētu atbilstoši izvērtēt un reaģēt uz situāciju. Tāpat ir svarīgi pārrunāt tēmas, kas ir saistītas ar sabiedrības dažādību un naida runas izpausmēm, īpašu uzsvaru liekot uz to, kādas sekas un ietekmi naida runa atstāj gan uz indivīdiem, gan uz dažādām sabiedrības grupām, gan sabiedrību kopumā.

Pretargumentācija un pozitīvā stāstījuma veidošana

Viens no veidiem, kā var reaģēt uz naida runu, ir pretargumentācija. Pretargumentācija ir pozitīva un alternatīva vēstījuma veidošana iepretī naida runai. Tā var izpausties kā naidīgu, melīgu apgalvojumu un stāstu atspēkošana ar patiesiem faktiem un argumentiem. Pretargumentācija palīdz ierobežot naida runas izpausmes un radikāļu un ekstrēmistu propagandu. Izvēloties šo reaģēšanas veidu, ir jāizvērtē, vai tas ir piemērots konkrētajam gadījumam un vai tas neapdraud cilvēka drošību, piemēram, ja naida runa nāk no ekstrēmistu vai radikāli noskaņoto personu grupām.

Naida runa internetā

Lielākajai daļai interneta vietņu ir lietošanas noteikumi, kas nosaka, kāds saturs ir aizliegts publicēšanai. Tādi ir lielākajiem sociālajiem tīkliem, kā arī ziņu portāliem. Daudzām vietnēm ir pieejami arī speciālie rīki jeb ziņošanas pogas, kuras nospiežot var ziņot vietnes administrācijai par pretlikumīgu vai tādu saturu, kas ir pretrunā ar tā lietošanas noteikumiem. Gadījumā, ja vietnē nav tādu rīku, var ziņot tieši vietnes administrācijai.

Latvijas lielākajiem ziņu portāliem, kā arī starptautiskajiem sociālajiem tīkliem ir atsevišķi atrunāts, ka naida runa jeb saturs, kas ir vērsts uz naida kurināšanu un aizskar cilvēkus uz etniskā, nacionālā, ādas krāsas, reliģiskās pārliecības, dzimuma, vecuma, seksuālās orientācijas pamata, ir aizliegts.

Pēc šādas sūdzības saņemšanas vietnes administrācijai ir pienākums izvērtēt saturu un atbilstoši rīkoties – dzēst to vai pat atsevišķos gadījumos,

piemēram, ja viens lietotājs vairākkārt pārkāpj lietošanas noteikumus, bloķēt to uz kādu laiku vai pavisam.

Gadījumā, ja interneta vietnes nereaģē vai nav saprotams, kā kādā konkrētā situācijā rīkoties, var ziņot organizācijām, kuras var palīdzēt izvērtēt saturu un nepieciešamības gadījumā ziņot par to.

Latvijas Cilvēktiesību centrs

Skolas iela 21,
Rīga, LV-1010

office@humanrights.org.lv
www.cilvektiesibas.org.lv

Tiešsaistes forma sūdzību
iesniegšanai par naida
noziegumiem/naida runu
[http://cilvektiesibas.org.
lv/lv/databse/report-
hate-crime/](http://cilvektiesibas.org.lv/lv/databse/report-hate-crime/)

Tiesībsarga birojs

Baznīcas iela 25,
Rīga, LV- 1010

tiesibsargs@tiesibsargs.lv
www.tiesibsargs.lv

Drošā interneta centrs

www.drossinternets.lv

Tiešsaistes ziņošanas
forma par dažādiem
pārkāpumiem interneta
vietnēs
[https://www.drossinter-
nets.lv/ page/3](https://www.drossinternets.lv/page/3)

Jautājumi par to, kā var reaģēt uz naida runu:

Kāpēc ir jāreaģē uz naida runas izpausmēm?

Kā var reaģēt uz naida runu internetā?

Kā var reaģēt uz naida runas izpausmēm jebkurā citā vietā? Kam var ziņot par naida runu?

Noderīgi resursi

Naida noziegumi un to sekas

Latvijas Cilvēktiesību centrs, **Pārskats par attīstību naida noziegumu un naida runas novēršanā** (2015)

Pieejams: <http://cilvektiesibas.org.lv/lv/publications/parskats-par-attistibu-naida-noziegumu-un-naida-ru-355/>

Rīgas Juridiskās augstskolas konferences **“Ceļā uz iekļaujošu sabiedrību bez naida: Latvijas pieredze, sasniegumi un izaicinājumi”** materiāli (2012)

Pieejams: http://www.rgsl.edu.lv/uploads/files/Materials_web_LV.pdf

Latvijas Cilvēktiesību centrs, **Naida noziegumu psiholoģiskās sekas - cietušā pieredze un ietekme uz plašāku sabiedrību** (2008)

Pieejams: <http://cilvektiesibas.org.lv/lv/database/naida-noziegumu-psihologiskas-sekas-cietusa-piered-384/>

Latvijas Republikas Augstākā tiesa, **Tiesu prakse krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu** (2012)

Pieejams: <http://cilvektiesibas.org.lv/lv/database/tiesu-prakse-kriminallietas-par-nacionala-etniska--409/>

Latvijas Cilvēktiesību centrs, **Ārvalstu studentu/imigrantu aptauja par saskarsmi ar neiecietības izpausmēm Latvijā. Rezultātu apkopojums** (2016)

Pieejams: <http://cilvektiesibas.org.lv/lv/news/arvalstu-studentuimigrantu-aptauja-par-saskarsmi-a-428/>

Eiropas Pamattiesību aģentūra, **Making hate crime visible in the European Union: acknowledging victims' rights** (2013)

Pieejams: <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/making-hate-crime-visible-european-union-acknowledging-victims-rights>

Naida runa

Eiropas Padome, **Bookmarks - a manual for combating hate speech online through human rights education** (2014)

Pieejams: <http://www.nohatespeechmovement.org/bookmarks?bookmarks>

Eiropas Padome, **We CAN! Taking action against hate speech through counter and alternative narratives** (2017)

Pieejams: <https://www.coe.int/en/web/no-hate-campaign/we-can-alternatives>

Vārda brīvība

Artūrs Kučs, Sabiedriskās politikas centrs "Providus", **Vārda brīvības robežas: Goda un cieņas aizskaršana, naida kurināšana** (2004)

Pieejams: http://providus.lv/article_files/1561/original/vardabrivrob_LV.pdf?1332167003

Antisemītisms

Latvijas Cilvēktiesību centrs, Ilja Ļenskis, Didzis Bērziņš, **Antisemitisma izpausmes: vēsture un mūsdienas** (2015)

Pieejams: <http://cilvektiesibas.org.lv/lv/publications/antisemitisma-izpausmes-vesture-un-musdienas-371/>

Bulings

Drošā interneta centra materiāli darbā ar skolēniem par bulingu jeb emocionālu pazemošanu, pieejami: <https://macies.drossinternets.lv/emocionala-pazemosana/>

Materiāli par dažādību

B. Kolčanovs, A. Tuna, S. Zankovska-Odiņa, **Metodiskais materiāls pedagogiem jauniebraukušo skolēnu un viņu ģimeņu iekļaušanās sekmēšanai "Ikviens ir gaidīts skolā!"** (2014)

Pieejams: <http://cilvektiesibas.org.lv/lv/publications/metodiskais-materials-pedagogiem-jauniebraukuso-sk-288/>

Latvijas Cilvēktiesību centrs, **Atšķirīgs klients daudzveidīgā Latvijā, papildināts izdevums** (2011)

Pieejams: <http://cilvektiesibas.org.lv/lv/publications/atiskirigs-klients-daudzveidiga-latvija-papildinats/>

Sabiedriskās politikas centrs "Providus", **Tolerances jautājumi skolā** (2008)

Pieejams: <http://providus.lv/article/tolerances-jautajumi-skola>

